

K A T I

L U D V I K M R Z E L

Tihe, nizke hiše ležijo na obeh straneh, okna pri tleh, da so šipe vse oškropljene od prahu in dežja. Majhni, sivi vrtovi od ene do druge, tri, štiri vele sivorjave rože po kotih tu pa tam. Nizki, napol razpali plotovi ob njih, zarjaveli žebli iz preperelih tramov, kaka belo cvetoča češnja ob plotu. — Ena tistih ubogih, tesnih predmestnih ulic, skozi katere ne smejo veliki vozovi in življenje, zakaj na prvi hiši je napis: Vožnja s težkimi avtomobili prepovedana.

Siv, tih, prazen dopoldan, kakor je za pouka gluh in prazen prostor okrog šolskega poslopja. Po ulici ženska, ki je za hip odvrгла umazani predpasnik in si nataknila šolne, da okrog vogla stopi do branjevke po kilogram zelja. Skozi pločevinasto okno na strehi se je sklonilo dekle in začelo otresati rjuhe. In po deseti uri poštar: skozi vso ulico gre, skozi okna in vrata vsem ljudem vošči dober dan in jim nosi majhne pošte iz velikega sveta.

Nekje zunaj, morda prav na koncu ulice, je nekdo zaklical razločno in naglas: Kati! — Kati se je zdrznila, obstala je sredi sobe in prisluhnila. Pa nič, še enkrat ni poklicalo več. Narahlo je spustila odejo čez stol, s tistim svojim vernim, obsojenim korakom je stopila do okna, se do pasu sklonila skozi in pogledala na eno in na drugo stran. Pa nikogar nikjer. Potem se je vzrav-nala, plaha in kakor osramočena je za pol koraka stopila nazaj in se je izza stare, orumenele, bogve kolikokrat že zakrpane in spet razcefrane zavese zastrmela v kos ulice pred seboj: cesta, kanal, šop trave in par trpotcev v nji, s svežim peskom posuti hodnik, vogal hiše onkraj in nekaj starih, ne prav posrečenih fotografij v okviru na njem. Ah, kako sem neumna, si je polglasno mislila sama pri sebi, Marija, kako sem jaz neumna. Nekak prašen, pepelnat občutek ji je spreletel srce in telo — tak občutek morajo imeti ljudje, ki se po prečuti, prepiti noči o prvem jutru vračajo iz kavarne — in nasilno so ji solze omočile oči. Toda Kati

ni z roko šla čeznje, ni segla po robec, ni jih priznala sama pred seboj, okrenila se je, šla čez sobo, nerodno je z ного trčila ob stol, da jo je zaskelilo v kolenu in se je ugriznila v ustno, brez besede in brez misli se je sklonila nad posteljo in je pospravljala dalje.

Da, to je bila spet majhna pomota, Kati ni poklical nikoli nihče in bilo ji je trideset let. Samo zdelo se ji je, da, tako zelo pogostem se ji je na vsem lepem zazdelo, da jo je zaklical: v sobi, na ulici, v mestu, zjutraj in zvečer, ko je v polsnu ležala v svoji postelji. Vselej se je zdrznila, plaho, na skrivaj se je ogledala in je na dnu srca vselej že vnaprej vedela, da ni nikogar nikjer. Samo mati jo je poklicala včasih, naj pride v kuhinjo lupit krompir, in kadar ob nedeljah dopoldne brat praznje kravate ni mogel takoj najti in so ga zunaj že čakali tovariši, da pojdejo skupaj v mesto, je klet in kričal vanjo, kam jo je dejala.

Kakor pogostem, ji je podoba njenega prvega svetega obhajila stopila pred oči, podoba, ki jo je napravil njihov sosed, fotograf, in ki je zdaj že nekaj let med vso staro šaro doma nikjer več ni mogla najti: Katica v belem, malo predolgem in preširokem krilu, z veliko, debelo svečo, mašnjimi bukvicami in drobnim otroškim molkom v sklenjenih rokah; s tisto svojo kratko, tanko plavo kito, ki ji je ponavadi s koncem črnega traka od čevljev zavozlana štrlela čez tilnik, lepo v krono zloženo, in z belim vencem vrhu nje; in spodaj, pod vencem, mali, rjavi, nelepi obraz, pod nizkim čelom, pod kratkimi, širokimi obrvmi majčkene oči, velike ustnice, izbokle in napol odprte. Zadaj, na platnu, pa gozdiček cipres ali kaj in lepe kamenite stopnice od njega do jezera, velike, žive stopnice, kakor da bi se po njih res lahko od kod kam prišlo. Toda sredi vsega je z vsem svojim obhajilnim blagoslovom in lepoticjem preobložena stala Katica, uboga, grda in sama, tako neznansko sama sredi vseh teh lepih, neresničnih, samo za enkrat kar tako tja vrženih reči. Da, ta slika se je potem izgubila, toda Kati je ostala kakor na nji, tuja in zapuščena, fantje so prihajali, ustavljali so se pred hišo, pa so samo z bratom imeli kake majhne pomenke, o mraku so postajali po ulici, dekleta so stala onkraj ograj, sklanjali so se drug k drugemu in si tiho šepetali, Kati pa je samo sama stala v temi svoje sobe, oprezovala je izza šip svojega črnega okna in tiho jokala. Ne, Kati se ni nikoli pripetilo, da bi se ji nasmehnil fant.

Ko je postlala očetovo in materino posteljo, je šla k zidu, kjer je stala njena, in jo je začela rahljati. Pregrnila je rjuho, otepla je blazino in jo lepo položila nazaj. Usmili se me, o Bog, kako je vse to brez smisla, kako je brez smisla. Pogrnila je odejo, zavihala je rjuho pri vzglavju, malo, okroglo sliko angela varuha

je snela z zidu, obrisala z nje pajčevino in prah in jo obesila nazaj, odstopila je malo, da bi od strani pogledala, kako kaj visi, naravnala jo je in si je tiho rekla: No, zdaj pa že bo.

Po ulici je prišel rdeči Marka, otročji, bebasti dvajsetletnik, ki mu je sinoči umrla mati. Dober fant je bil, često so ga otroci gnali s psovko in kamenom, on pa, dasi velik in zadosti močan, nikomur nič žalega in je bežal. Obstal je sredi ceste in zdaleč pogledal v sobo.

O, Kati, je zaklical, dober dan.

Kati se je prestrašila, planila je pokonci in se ozrla.

A ti si, Marka, je rekla in za hip pustila svoje delo, kaj pa imaš tam?

Ali že veš? je zaupno vprašal Marka in je počasi prišel do okna, se z obema komolcema naslonil nanje in v rokah pozibaval svoj mali rdečežolti zavitek, ali že veš zadnjo novico? Škorec mi je ušel. Danes je pri nas vse tako narobe in mi je ušel.

Da ti je ušel? je rekla Kati in prišla bliže. Kaj pa imaš tu?

Ah, nič, to so sveče. Zadel se je ob odprto, nepripeto oknico, in ko je videl, da je zaječala v rjastih tečajih, se je toplo nasmehnul in jo nekajkrat zazibal sem in tja. Čez čas se je ovedel in dejal: Veš, škorec mi je ušel. Jaz sem precej rekel, toliko žensk je prišlo v hišo, gotovo bo kaj narobe. Zdaj pa imajo, ko je ušel.

Ali nič ne jočeš za mamo? ga je vprašala Kati.

Kaj bom jokal, je odvrnil Marka in se nasmejal z vsem svojim velikim, belim, dobrim obrazom. Saj je samo umrla.

Kati se mu je sklonila čisto blizu, z roko ga je pogladila po gostih, kodrastih laseh in rekla: Ti si revež, Marka.

Da, da, jaz sem revež! je zakričal Marka, pograbil svoje sveče, se odtrgal od okna, zbežal po ulici in divje, noro jokal vso pot.

Kaj pa je, za božjo voljo? se je v kuhinji oglasila mati. Kaj pa je?

Nič, je odvrnila Kati, Marku sem rekla, da je revež, pa je začel jokati.

Mati je prišla na prag, ogledala se je po sobi — prišla je pač, da kot mala, sirotna hišna gospa pogleda po delu svoje hčere, malo pa je morda tudi prišla, kakor človek iz prostora, kjer je čisto sam, gre kam drugam, da bo vsaj hip v bližini živega človeka.

Kaj mu pa govoriš take stvari, ji je rahlo očitala in se je okrenila. Ko boš vse postorila, pa pridi v kuhinjo, mislim, da oče vsak čas pride, ji je še rekla čez ramo.

In ko je oče prišel in je, velik, pa malo že v dve gube, sedel in svoje črne, zgrbljene roke razpoložil po mizi in je Kati krožnik in žlico postavila predenj, je snel klobuk z glave, ga kar napol sede obesil na klin, se pokrižal, se počasi domislil in proti štedilniku obrnjen dejal: Kaj sem že hotel reči — inženir mi je naročil, naj Kati pride. Da mu bo menda pospravljat hodila tačas, kar mu bo gospa zdoma.

Kati je sedla in je pomolčala. O, da, takole so od časa do časa kake vesti prihajale do nje, kaka majhna vabila v življenje, za teden, za štirinajst dni so jo zmotila iz sive puščobe njenega doma, poklicala so jo v lepe, velike, svetle prostore, kjer so se skrite dale slutiti neznane stvari, ki bi morale še priti, in se je nazadnje vselej opeharjena in nekje prav na dnu srca vsa razočarana, samo s kakim novim predpasnikom ali s kakim majhnim, beraškim bankovcem v žepu vrnila domov. Ne, Kati se tudi službe niso obnesle, najbrž je bila malo pretežka, da, najbrž je preveč vsega ležalo na nji, tako da nikamor ni bila pripravna. A k inženirju? je rekla in je sedela tam v tistem svojem topem, brezbriznem miru, pod katerim tudi v obupanih ljudeh še poljejo najgloblji, zadnji vrelci nad. Mesto, ki je bilo komaj četrt ure daleč, je bilo zanjo kakor daljna, zaželena dežela, v katero se prav za prav ne sme. Včasih, vsak mesec po enkrat morda so jo poslali po kaj, stopila je v kako trgovino, kupila je na trgu kako majhno stvar, sprehodila se je malo sem in tja in je bila vsa plašna in trudna z granitom tlakovanih cest, kričečih, bogatih izložb, avtomobilov in ljudi. Mesto je ljubila in se ga je bala kakor človek z vasi, ki bi že kar na začetku svoje hoje po trotoarjih najrajši sedel na kake cerkvene stopnice in si obraz zaril v dlani, pa je vendarle priromal vanje v pražnji srajci, s pražnjo popotnico in s tiho pobožnostjo v srcu. Ali gospe dolgo ne bo? je vprašala.

Jaz ne vem, je odgovoril oče, menda kakih štirinajst dni.

Vidiš, je rekla mati in se sklonila k ognju, to bi bilo nekaj zate, če bi te pri inženirju vzeli za stalno. Tam bi imela dobro.

In tako se je zgodilo, da se je Kati drugo jutro napravila, svoj delavni predpasnik in ruto zavila v papir in se napotila najprej k inženirju v pisarno po ključ — vrata v hišah po mestu so tako, da jih od zunaj ne moreš kar s kljuko odpreti, ne, vrata v mestu niso kakor pri nas. In ko je potem s svojim svetlim, gosposkim ključem stopila v vežo visoke hiše in so se velika vežna vrata, nad katerimi se je bleščalo nizko, ozko okence iz barvanih stekel, tiho zaprla za njo, je bilo tudi v nji tiho, dobro in lepo, kakor je

po takihle vežah po mestu. Počasi je šla v zadnje nadstropje, porožljala je s ključkom v ključavnici in stopila v predsobo. Vrata v kuhinjo, ki se je vsa lesketala v belem, so bila odprta, v kletki na oknu je čepel kanarček in pel. Čudno je, da kanarčki menda najlepše pojo, kadar so čisto sami, si je mislila Kati in stopila noter. Položila je svoj sveženj na stol, stegnila se je po kletko in jo postavila na mizo, pokramljala je ž njim, prinesla je vode, naskula mu je svežega zrnja in svežega peska, zaprla je vratca in jo postavila nazaj. Na mizi je bil majhen krožnik in nekaj krušnih drobtin na njem, najbrž si je gospod inženir sinoči napravil kako malico. Potem se je vrnila v predsobo, slekla je jopo, jo obesila na zapuščeni obešalnik in si nadela predpasnik in ruto. O, če bi njene jope smele vse svoje življenje viseti po takihle predsobah, o, če bi smele, potem pa naj bi le prišlo, kar hoče. Šla je malo, mnogo vrat je bilo na levo, na desno in naravnost, ni se mogla domisliti, katera so v inženirjevo sobo, ozrla se je in je videla, kako se sledovi njenih stopinj poznajo po linoleju. Prestrašila se je, najprej se je hotela vrniti v vežo, da bi se očistila pred vrati, toda bilo ji je nerodno, utegnil bi kdo mimo priti, šla je v kuhinjo, poiskala je cunjjo pri peči, odrgnila je čevlje in obrisala tla. Potem je le našla sobo, vstopila je, tema in težko tobačno vzdušje sta jo zajela, varno, tipaje je prišla skozi sobo, dvignila je zastore, odprla je okno, prijela se je z obema rokama in pogledala doli. Spodaj, na dnu je tekla ulica, mlekarica je s svojim vozičkom pred avtomobilom bežala na kraj, ljudje so pod svojimi klobuki hodili po tlaku, nizki, črni, s tihimi koraki. Kati ni bila vajena gledati z višine in ni vzdržala dolgo, morala se je vrniti k stvarem v sobo. Nekaj čudežnega so te gosposke sobe v tretjem, četrtem nadstropju velikih, bogatih mestnih hiš, pri oknu človeku kar zastane srce, samo malo še, pa bi se začel bati, da se zdaj zdaj vse zamaje in zruši pod njim, znotraj, v sobi sami pa je vse tako mehko in dobro, da, po teh visokih sobah morajo biti sreče doma. Kati je vzela pepelnik z nočne omarice in ga nesla ven, prišla je nazaj in je odsotno gledala okrog. Kaj bi zdaj? je rekla polglasno in se nasmehnila sama sebi. O, da, to je že res, zelo lepo je, če je človek sam sredi vseh reči, samo gledati mora, da se ne spozabi, ne, ne, nikoli si ne sme vsega dovoliti, tudi stvarem se ne sme izjokati iz vsega srca, ne, tudi sebi se nikoli ne sme preveč vsega razgaliti. Kati je stala sredi sobe, zdaleč je gledala skozi okno, na strehi onkraj ulice je golo zevala široka lina, v podstrešju je bilo razobešeno perilo, na žlebu je ždel vrabec, daleč, zelo daleč tam zadaj so kakor v težkem molku viseli sivi, skoraj beli vrhovi gorá. Da, tu iz srede sobe, blizu sten, sredi mehkega pohištva je

bilo tako lepo gledati vse. Kati je pogrebla po postelji, premetala je malo, takale gospoda si postelje zelo mehko, si je mislila. Če bi me res vzeli v službo; marca sem bila že trideset. Pobralla je preprogo izpred postelje, vrgla jo je čez okno in jo malo otresla, mimogrede je spet za hip pogledala v ulico, ne, to ni bilo zanjo, šla je nazaj, sedla je, dela si je preprogo čez kolena in jo je gledala in preizkušala s prsti. Kakšna koža utegne neki to biti? si je tiho mislila, človek bi jo nosil okrog vratu, inženir pa hodi po nji. Spomnila se je svoje prijateljice, sosedove Cilke, vlagalka je v tiskarni, saj ne more imeti kaj prida na teden, pa jo je vendar že videla, da z boo hodi okrog. Seveda, ona je pa tudi čedno dekle, si je mislila Kati, ona že lahko. Vrgla jo je k postelji, sklonila se je in jo je naravnala z rokami.

Zunaj je zazvonilo. Kati je obstala kakor ukopana, daveča tišina se je razlegla po prostoru. Saj prav za prav ni nikogar doma, se je polagoma domislila, kaj bom hodila odpirat. Položila si je roko na prsi, srce ji je naglo tolklo, ni se upala dihniti, stala je in čakala, da bo šlo mimo. Zazvonilo je znova, ostro, odločno eno za drugim, dvakrat, trikrat. Saj ni nikogar, je Kati tiho ponovila, kakor da bi sama sebi skušala dopovedati, plaho, narahlo se je nasmehnila čez ves obraz, kakor se človek poslednjikrat nasmehne, preden obupa, poslušala je napeto, oči so jo začele skeleti. In je zazvonilo vtretje, dolgo, brez konca in kraja. Kati je stopila, spotoma je z rokami povlekla po predpasniku, opotekla se je po predsobi, nerodno, brezglavo je nekaj časa iskala za ključem in je nazadnje odprla.

Zunaj je stal policaj.

Kaj pa da ne odprete tako dolgo? je strogo vprašal in mimogrede vseeno salutiral, ali ste vi služkinja?

Jaz? je rekla Kati in zbledela, tako —

Kaj ni gospe doma? Uradno je vrgel oko na bronasto tablico z imenom na vratih, z desnico je šel do levega rokava in izvlekel zapisnik. Saj ste vi pravkar nekaj otepali skozi okno na ulico?

Kati ni mogla več, z obema rokama je zajela rob predpasnika, nezavedno, krčevito ga je mečkala med prsti in ga je polagoma nesla k očem, pa ni mogla zajokati. Jezus, jaz nisem vedela, Jezus, Jezus. Da, Kati Rataj, ne, hišne številke ne vem, danes sem šele prvič tu. Jaz nisem vedela, Jezus, jaz res nisem vedela.

Policaj je spravil svoj zapisnik, salutiral in stopil na stopnice. Saj veste, je še dejal, z desnico že na držaju, jaz sam tudi ne morem nič za to, služba je služba. Mi samo red delamo, kakor vi, he, he, vi po sobah, mi na svetu. Prijazno se je smejal, visok, uni-

formiran in zapet, še enkrat je salutiral, pogledal si je pod noge, kakor imajo ljudje navado na tujih stopniščih, in je polagoma šel navzdol.

Kati je odrinila vrata, stopila je noter in zavrtela ključ za seboj. Omahnila je, s čelom in z dlanmi se je oprla ob zid in zastrmela vanj kakor blazna v zrcalo. Potem se je nenadoma stresla, stopila je k vratom in pokljukala. Da, bilo je zaprto. Odleglo ji je, s tistim najrahljšim nasmehom na ustnah, kakršnega zmorejo samo ljudje, ki so vsak čas pripravljeni na kamen, je šla po pred-sobi in je bila vsa hvaležna v sebi, da je toliko prostora in miru pred njo. Samo nihče ne sme izvedeti tega, pa bo vse dobro, samo inženir ne sme izvedeti tega. Primajala se je v sobo, sedla je, vrgla je glavo nazaj in dihnila iz dna. Domislila se je matere, kakor skozi rahlo meglico je živo vedela, kako danes vse sama opravlja, morda je prav ta hip prišla soseda mimo, se ustavila in vprašala: Kaj danes nimate Kati? — in mati je odgovorila napol z nejevoljo, napol s ponosom, kakor pač znajo matere: Ah, Marija, vse moram sama, naša Kati hodi zdaj pospravljat k inženjerim. — Mama, mama! je zakričala Kati, iz dna života ji je bruhnil jok, z obrazom in z rokami je bila ob široko naslanjalo gosposkega stola, grizla je v svoje mokre, slane ustne in v les, kakor da mora zdaj nekaj uničiti. Čez dolgo se je osvestila, z rokavom je podrgnila čez obraz, skozi odprto okno se je režal dan, vstala je, po strehi onkraj je plezal maček, nasmehnila se je in se premislila. Le naj vsi čujejo, le naj vsi vedo, nič ne bom zapirala, kaj meni mar. Odsunila je stol, s prta na mizi je začela pobirati liste razsutih rož, trdo, naglas je stopila, kakor da misli zdaj tudi ona začeti, pa ni mogla in se je sesedla na posteljo. Tukaj je treba napraviti križ, si je mislila, da, najbolje je, da čez vse skupaj lepo napravim križ. Vrgla se je na blazino in je jokala. In ko se je spet malo utešila in bi morda mogla kaj misliti, ji je kakor v poslednjem, krčevitem strahu ena sama beseda vrela na ustne: Ne, ne, ne, je ponavljala venomer, ne, ne, ne. In se je metala na blazino in jokala.

Zunaj je zazvonilo. Kati je planila, obstala je med posteljo in oknom, noro se je zazrla v zaprta vrata, dober, škodoželjen nasmeh se ji je od nekod iz dna vzpel na obraz. Kaj ne bo že miru, je rekla v tihi, prazni prostor okrog sebe, kakor da se meni z nekom, slišite, meni je prav vseeno, ampak jaz bi že vendar rada imela mir. Roka se ji je nevede skrčila v pest, preteče je stala tam, pripravljena na zamah. Zazvonilo je znova, s trdo roko je

potrkalo na vrata. Zdaj imam pa tudi jaz dovolj, je rekla, topo, brez vsake druge misli, prosto in počasi je stopila do okna, vzpela se je na prste, dvignila se je z rokami in se je zazibala ven.

Zgoraj so se tisti hip odprla vrata nasproti, gospa je stopila na prag. Poštar se je ozrl in pozdravil.

Kaj ni tu nikogar doma?

Meni se zdi, da sem malo prej čula postrežnico, je rekla gospa. Pozvonite še enkrat.

Hvala, je rekel poštar in pozvonil.

DOGODEK V MESTU GOGI

(Igra v dveh dejanjih)

SLAVO GRUM

DRUGO DEJANJE

Ure kesneje, globoka noč; mestni stanovalci spijo.

Sredi Hanine sobe v polni svetlobi komi Prelih — čaka. Praznja črna obleka.

G a p i t tudi pri luči za mizo, tesno objet z l u t k o, v hropečem snu; vsako toliko se zdrzne, odpre celo belino oči ter se razgleda krog sebe, ne pa da bi se pri tem v resnici prebudil. M i r n a ž e n a, kot od vsega početka, negibna v naslanjaču, sežrta od teme. K l i k o t bedi v znočeni sobi nad svojo ljubeznijo. On ne vidi iz svojega okna v globino Hanine sobe, recimo sedaj Preliha. ki stoji tam, razloči le sence postav, ki vstajajo na zastorih.

G r b a v e c T e o b a l d in gospa P r e s t o p i l. Igrata. On stoji sredi sobe ves obtežen od usodnosti Ibsenovega Ozvalda, gospa sedi na zofi in svojo vlogo čita — naočnike. Teobald igra dobro, celo zelo dobro, kakor odličen poklicni igralec, gospa čita skromno, se nikjer ne ogreje in ne uvaža sceničnih pripomb — obsedi ves čas na zofi — vendar njen itak že po naravi utrujeni materinski glas v dani vlogi ne moti.

G r b a v e c: Samo konec, ta kratki konec še enkrat!

G o s p a: Saj se ne smem zmisлити, kako je že kasno! Dan bo že!

G r b a v e c: Gospa, tako dobri ste vedno —. Če — če nama ni že dano živeti, vsaj igrajva življenje — če se v Gogi nič ne zgodi, vsaj glumiva, da se dogaja! (*Pristopi k nji ter ji pokaže, odkod naj čita.*) Od tu dalje!

G o s p a (*vzdihne, si popravi naočnike.*)

G r b a v e c (*stopi nazaj v sredo sobe, si zakrije oči.*)